

BERNÁD RITA MAGDOLNA
A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár anyakönyvei

Általános történeti áttekintés

Az anyakönyv egy adott plébánia, egyházközség tagjainak, (illetve többnyire egyben a település lakóinak) írásos nyilvántartása. Kezdetben az adott egyházközség állította ki, majd a szekularizáció után bevezették a világi, állami anyakönyvezést, ám emellett az egyes vallási felekezetek tagjainak anyakönyvezése is folytatódott. Az anyakönyvek szinte minden társadalmi csoport kutatására alkalmasak. Mivel semleges, adatszerű források és egy település szinte minden lakójára vonatkoznak, rendkívül értékesek a tudomány számára.

Magyarországon az 1894. évi XXXIII. törvénycikk alapján 1895. október 1-jén tértek át az állami anyakönyvezésre.

Az anyakönyvek a plébániai levéltárak egyik legfontosabb, legféltettebb forrásai. Készítésükről egyházi és állami szabályok, előírások gondoskodtak. Fontos volt az adathűség, tehát a pontosság. Ezek a különféle anyakönyv-vezetési szabályzatok kitérnek az egyes rovatok kitöltésére is, meghatározva annak nyelvét, formai és lényegi tartalmát.

A hívek kánoni állapotának folyamatos nyilvántartásával nyomon követhetjük az adott egyházközség tagjainak demográfiai mobilitását. E forrástípus a családfakutatáshoz és a családtörténet összeállításához elsődleges genealógiai kútfőbázist biztosít. Segítségükkel felekezeti kapcsolatok, felekezet- és rítusváltások is kimutathatók a különböző korszakokban. Az egyházi matrikula nélkülözhetetlen a népesedés-, a társadalomtörténehez, de betegség- és orvoslástörténeti adatokat is szolgáltat, valamint népi erkölcsöket, névadási szokásokat is tükröz.

Az anyakönyvekhez hasonló feljegyzések a késői középkorban kezdődnek. Egyházi törvény, néhány helyi zsinat először a 15. század elején írja elő vezetésüket.¹

Az anyakönyvek rendszeres vezetését a reformáció igen nagy mértékben segítette. A német protestáns fejedelmek rendeleteikben már a 16. század közepén sürgették a falusi lelkeségeket az anyakönyvezés végzésére.²

Beriszló Péter veszprémi püspök a tridenti zsinatot megelőzve már 1515-ben elrendelte az egyházmegyei zsinaton, hogy minden plébános vezessen keresztelési anyakönyvet, amelybe a kereszteltek, a szülők és a keresztszülők nevét be kell jegyezni, s ezeket a köteteket a templomban kötelesek őrizni.³

Az 1579. évi győri egyházmegyei zsinat a keresztelési anyakönyvek vezetését és a plébániákon való megőrzését rendelte el, és – akárcsak a későbbi, 1611-ben Nagyszombatban tartott országos zsinat – felhívta az esperesek figyelmét, hogy vizitációik alkalmával ellenőrizzék a keresztelési anyakönyveket.⁴

Általános érvénnyel a keresztelési és az esketési anyakönyvek kötelező vezetését az 1545–1563 között lejáratott tridenti zsinat rendelte el. A bérmlási és a halotti anyakönyvek vezetése – a fent említettek rendelkezések mellett – V. Pál pápa 1614-ben kiadott Római Rituáléjához kötődik. Ezt Magyarországon 1625-ben tette kötelezővé Pázmány Péter esztergomi érsek.⁵ (Ötféle bejegyzést írt elő, az említett négy mellett az úgynevezett Status Animarumot is, amely a húsvéti áldozás időpontjában az adott település valamennyi lakosát vette számba családok, illetve háztartások szerint.) A központi rendelkezéseket sok egyházmegyei zsinat újította meg, s az anyakönyvek vezetése Európában a 17. század első felétől kezdve általánossá vált. A történelmi Magyarország területén, a török hódoltság és a háborúk miatt az anyakönyveket (néhány felső-magyarországi várost kivéve) később kezdték el vezetni a nyugati országokhoz képest. Az anyakönyvezés a római katolikus egyházban nagy valószínűséggel az említett évszámhoz, 1625-höz kapcsolható. Vanyó Tihamér tanulmánya a történelmi Magyarország első anyakönyveként az 1612-ből származó besztercebányait tartja számon, amelyet a győri (1643) és a nagyszombati (1650) követ. (Munkájához az egyházmegyei névtárakat használta.)⁶ Az anyaország területén Endrényi Ferenc első anyakönyvként a soproni evangélikusok 1624-től vezetett kötetét említi, ezt követi a kőszegi római katolikusoké

¹ Vanyó Tihamér: A plébániatörténetírás módszertana. Pannonhalma, 1941. 28.; Lexikon für Theologie und Kirche. VI. (Hrsg. Michael Buchberger.) Freiburg im Breisgau, 1934. 1024–1025.

² Vanyó T.: i. m. 28.

³ Peterfy Karolus: Sacra Concilia. I. Pozsony, 1741. 255.

⁴ Bottló Béla: A római katolikus egyház levéltári szabályai. (Első közlemény) Levéltári Közlemények, 18–19. (1940–1941) 117.

⁵ Levéltári ismeretek kézikönyve. (Szerk. Endrényi Ferenc.) Bp., 1980. 286.

⁶ Vanyó T.: i. m. 31.

1633-tól kezdődően.⁷ (A protestáns egyházak az anyakönyvek vezetésének teljes körű jogát majd csak 1785-ben kapják meg II. Józseftől, az korábban elvileg a katolikus egyház feladata volt.) A magyarországi szerb ortodox anyakönyvek az 1720-as évektől, a román ortodox kötetek pedig az 1770-es évek végétől maradtak fenn. Rendelkezünk adatokkal görög katolikus, nazarénus, izraelita felekezetek anyakönyvi adatairól is természetesen⁸, ám a történelmi Magyarország legrégebbi anyakönyvének meghatározásához alaposabb tájékozottságra, részletesebb helyszíni kutatásokra lenne szükség, amely a jelenkori Magyarország területét, Burgenlandot, Felvidéket, Délvidéket és Erdélyt egyaránt számba venné.

Eddigi kutatásaink alapján kijelenthetjük, hogy Erdélyben, az összes felekezet anyakönyvei közül a Segesvári Evangélikus Egyházközség anyakönyve tűnik a legrégebbinek. Ennek az anyakönyvnek a bejegyzései 1607-től kezdődnek kereszteselési és halálzási adatokkal, majd 1613-tól jegyzik föl benne a házasságokat.⁹ Erdély másik legrégebbi anyakönyve szintén az egyik evangélikus gyülekezeté, mégpedig Holcmányé, amely 1607–1794 közötti kereszteselési és 1767–1768 közötti házassági adatokat tartalmaz. A holcmányi anyakönyvet jelenleg a Nagyszebeni Evangélikus Gyűjtőlevéltárban őrzik.

A római katolikus egyház esetében az elsőként keletkezett anyakönyv a kolozsmonostori, amelynek bejegyzései az 1665-ös évtől kezdődnek.

Az Erdélyi Fejedelemség idejében (16–17. század) az állam által négy törvényesen bevett vallás, úgynevezett „religio recepta” létezett (római katolikus, evangélikus, református és unitárius) és három elismert nemzet (magyar, székely és szász). Törvény szerint csak ennek a négy felekezetnek volt joga arra, hogy anyakönyveket vezessen. Az ortodox vallás Erdélyben nem tartozott a bevett felekezetek közé, csak megtört vallásként tartották nyilván egészen az 1791. évi törvényes elismertetéséig.

Az anyakönyvek tartalma, külleme még az azonos felekezeteken belül is változatos lehetett. A korai kötetek szerkezete, adatainak sorrendje, részletessége nagy különbséget mutat. Kezdetben a bejegyzések folyamatos szöveget alkottak, s előfordult, hogy az azt készítő egyházi személy nem csupán anyakönyvi tárgyú, de más egyéb információkat is megörökített. II. József rendelkezései értelmében (1787) értelmében megjelentek a meghatározott adatsorokat tartalmazó, majd a 19. század elejétől az előnyomtatott anyakönyvek, amelyek szabályozottá tették az anyakönyvi bejegyzéseket.

⁷ Levéltári ismeretek kézikönyve: i. m. 286.

⁸ Egyházi anyakönyvek mikrofilmmásolatai. (Ó. Judák Margit.) Bp., 1977. (Magyar Országos Levéltár, Levéltári Levéltárak 72.); *Jana Sarmányová: Cirkavné matriky na Slovensku zo 16–19. storočia.* Bratislava, 1991; *Aschenbrier Antal: A plébániai anyakönyvekről.* Bp., 1890; *Fügedi Erik: Római katolikus anyakönyvek Magyarországon 1895-ig.* (Szerk. Dányi Dezső.) Bp., 1980. (Történelmi statisztikai tanulmányok. 4.)

⁹ Segesvári Evangélikus Plébánia Levéltára: Anyakönyv 1607–1651. Arz Gustav könyvében tévesen közli, hogy a segesvári anyakönyvi kötetben a kereszteselések 1614-től és a házasságok 1617-től kezdődnek (Arz, *Gustav: Die Matrikeln der evangelischen Gemeinden A.B. in Siebenbürgen.* Berlin, 1939. 5., 32.).

Az anyakönyvi másodpéldányok készítéséről az 1827. évi XXXIII. törvénycikk rendelkezik, amelynek foganatosítását – kisebb-nagyobb hiányokkal – a Gyulafehérvári Érseki Levéltárba máig folyamatosan érkező anyakönyvi másodlatok igazolják. E törvénycikk elrendelte, hogy az anyakönyvek minden valláskülönbség nélkül az illetékes lelkészek által két példányban vezetessenek, melyből egy példányt a törvényhatósági (megyei- illetve városi) levéltáraknak adjanak át.¹⁰

Az 1878. évi V. törvénycikk szerint az anyakönyvek és az azok alapján kiállított kivonatok és bizonyítványok köziratnak, az azokat kiállító személyek közhivatalnokoknak minősülnek.¹¹

Az átnézett levéltári és korabeli ügyviteli szabályzatok szövegeire támaszkodva elmondhatjuk, hogy a római katolikus egyházi előírásoknak talán a legtöbb rendelkezése az anyakönyvek precíz vezetése és biztonságos őrzése köré csoportosul. Ez az egyházi matrikulák értékéből és fontosságából is adódik. Az állami anyakönyvezés törvényes bevezetése Magyarországon (1894. évi XXXIII. tc.)¹² – 1895. október elsejei hatállyal – kizárólag a történelmi egyházak tartották nyilván a népesség születését, házassulását és elhalálzását.

Az anyakönyvezés a Római Katolikus Egyházban

Az anyakönyvek kötelező vezetéséről az egyházi törvénykönyv 535. kánonjának 1. §-a a következőképpen rendelkezik: „Minden plébánián legyenek plébániai anyakönyvek, vagyis kereszteseltek, házasságok, halottak anyakönyve és más anyakönyvek a püspöki konferencia vagy a megyéspüspök előírása szerint; a plébános gondoskodjék arról, hogy ezeket a könyveket pontosan vezessék és gondosan őrizzék.”¹³

A Gyulafehérvári Főegyházmegye területén megállapítható, hogy az anyakönyvek a kánoni állapot feljegyzései szerint a következő fajták lehetnek: kereszteselési (*matricula baptisatorum*), házassági (*copulatorum, conjugatorum, contrahentium, nubentium*), halotti (*defunctorum, sepultorum*), bérmálási (*confirmatorum*), megtérési (*conversorum*), kitérészi (*aversorum, deficientium*), vegyes házassági (*mixta matrimoniae*) és eljegyzési (*sponsalium*) anyakönyvek. Néhány plébánia esetében egyházilag érvénytelen, polgári házasságok anyakönyvezésével (*matricula invalidorum matrimoniorum*) is találkozunk, mint például Brád, Erzsébetváros, Gyulafehérvár, Medgyes, Nagyenyed, Piskitelep, Pusztakalán, Szászváros, Zalatna ilyen típusú anyakönyvei. Ezek a bejegyzések nem következetesek és nem egységesek, csak esetlegesen vezeték őket.

Az anyakönyvi nyilvántartásokon belül még egy különleges fajtájú matrikulával is találkozunk: a katonai lakosság kánoni állapotának anyakönyvezésével (*matricula militiae, matricula pro militibus*). Ezt a szászsebesi, a torockószent-

¹⁰ Szeredy József: Egyházi jog. Pécs, 1885. 590.

¹¹ Uo. 600.

¹² Corpus Juris Hungarici (Magyar Törvénytár). 1894:XXXIII. tc.

¹³ Az egyházi törvénykönyv. *A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal.* (Szerk. Erdő Péter.) Bp., 1985. 429–431.

györgyi, a kőrösbányai, a medgyesi, a naszódi és a beszercei plébániák ilyen jellegű anyakönyvezése is példázza.

A kánonjogi előírások kötelezővé teszik az anyakönyvek vezetését. A korábban már idézett egyházi közigazgatástan egy teljes fejezete foglalkozik a témával.¹⁴

Az 1009-ben alapított erdélyi egyházmegye történetét egy hosszabb, 160 éves szünet szakította meg a reformáció idején, 1556–1715 között. Ekkor szünetelt a püspökség működése, a református fejedelmek és az ország törvénykezése miatt az egyházmegyének nem volt katolikus püspöke Gyulafehérváron. Az erdélyi katolicizmus életben maradását a ferencesek és a jezsuita szerzetesek pasztorációs és oktatási tevékenysége biztosította. Lelkipásztori munkájukat laikus férfiak, az úgynevezett licenciátusok¹⁵ segítették. A katolikus restauráció alatt, 1715-től kezdődően, Mártonffy György püspök kinevezését követően újjáéledt az egyházközségek igazgatása, ekkortól számíthatjuk az anyakönyvek hivatalos és folytonos vezetését. A szerzetesrendek (ferencesek, jezsuiták, pálosok) által vezetett plébániákon az erdélyi katolikus restaurációt megelőző években már beindult a rendszeres anyakönyvezés. Az egyházmegye plébániái anyakönyvei területén szerzett tapasztalatok is azt bizonyítják, hogy számos plébánia már a 17. század második felében megkezdte híveinek effajta nyilvántartását. Kolozsmonostor (1665), Barót (1683), Alvinc (1700), Tövis (1700) és Nyárádköszvényes (1710) egyházi tulajdonban maradt anyakönyvei, valamint Nyújtód (1696), Illyefalva (1701), Csíkszentgyörgy (1684), Szárhegy (1696), Székelyudvarhely (1687), Csíkrákos (1695), Zetelaka (1705), Marosvásárhely (1702) és Lemhány (1712) – azóta államosított – anyakönyvi kötetei is alátámasztják állításunkat.¹⁶ Az egyházmegyei történelmi sematizmusokban ezeknél sokkal több utalást találunk egészen korai, 17. század végi, vagy a 18. század első évtizedében megkezdett anyakönyvekre is, amelyek ma már nem lelhetők fel sem a plébániákon, sem az állami levéltárakban, s amelyek feltételezhetően elkallódtak vagy elpusztultak, ám az itt olvasható említések bizonyítják, hogy léteztek.

A gyulafehérvári római katolikus érsekség híveinek egyházi anyakönyvi adatait ma öt helyen kereshetjük mintegy 200 iratfolyóméternyi matrikulában, amelynek több mint fele állami kezelésben van.

Az elsődleges őrzési hely a Gyulafehérvári Érseki Levéltár, ahol 55 iratfolyóméter (ifm.) anyakönyvi másodpéldányt magában foglaló gyűjtemény található. Ezek a matrikulák 291 plébániáról (településről) származnak, a püspöki hivatalba való kötelező begyűjtésük 1821-ben kezdődött és napjainkig

folyamatos.¹⁷ A gyűjtemény sajnos nem mondható teljesnek, az 1830–1840-es évek anyagából több hiány mutatkozik, valamint egységesen hiányzik közülük az 1870–1895 közötti 26 évet felölelő időszak. Utóbbi korszak anyakönyveit az állami levéltárak vették át az állami anyakönyvezés kötelezővé tételkor 25 évre visszamenőleg.

A második célpontot az anyakönyvi adatkereséskor a Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár nyolc gyűjtőlevéltára képezi. Ezek a gyűjtőközpontok 2003 és 2011 között jöttek létre a tizenöt főesperességi kerületből kiindulva, minden két vagy egy kerületnek egy központot létrehozva a következő városokban: Gyulafehérvár (2003), Szamosújvár (2005), Sepsiszentgyörgy (2005), Marosvásárhely (2005), Gyergyószentmiklós (2007), Székelyudvarhely (2008), Szamosújvár (örmény katolikus – 2010) és Kolozsvár (2011). A Gyulafehérvári, a Szamosújvári, a Sepsiszentgyörgyi és a Gyergyószentmiklói Gyűjtőlevéltár fondjairól az érsekség középszintű segédletet jelentetett meg, amely lényegesen meggyorsítja a hozzáférést.¹⁸ A Szamosújvári Örmény Katolikus Gyűjtőlevéltár repertóriumuma 2011 őszén jelent meg.¹⁹ A Marosvásárhelyi- és a Székelyudvarhelyi Gyűjtőközpontok repertóriumuma előreláthatólag 2012 végén lát napvilágot.

Az alábbi felsorolásban főként azokat az őrzőhelyeket emeltük ki, ahol lezárt, s nem kurrens anyakönyveket őriznek. A 20. századi anyakönyvek többségükben a plébániákon található. Kevés hányadát gyűjtötték be az egyházmegyében létesített gyűjtőlevéltárakba és azok is főként bérmentési, egyes házassági, kitérés- és megtérési anyakönyvek, amelyeket kevésbé használnak ügyviteli vagy egyéb gyakorlati célokból az egyházközségi hivatalokban. Az aktuális keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek úgyszintén a plébániák használatában maradtak.

A Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltárral egy helyen őrzött Gyűjtőlevéltár részleget összesen 51 főesperesi és plébániái fond alkotja három főesperesi kerületből. Ezek között körülbelül 4 ifm. anyakönyvet találunk. Itt őrzik Erdély második legrégebbi anyakönyvét, a fentebb is említett kolozsmonostorit, amely nemcsak német reneszánsz stílusú díszes bőrkötésével kápráztat el bennünket, hanem tartalmával is az első helyet érdemelte ki az egykori erdélyi egyházmegye anyakönyveinek régiséget kifejező rangsorában. E kötet a következő fejezetekből épül fel: keresztelési anyakönyv (1638, 1640, 1644, 1649, 1651–1657, 1659, 1664) 1665–1699; házassági anyakönyv (1649) 1664–1695; halotti anyakönyv 1665–1694; megtértek anyakönyve 1675–1695; a Havasdy család

¹⁴ Geisz Antal: Egyházi közigazgatás. Temesvár, 1910. 580–624.

¹⁵ Licenciátus: a török uralmat és a reformációt követő paphiány miatt a püspöktől engedélyt, licenciát kapott személy, aki a misézés és gyóntatás kivételével (melyek fölszentelt papot tételnek föl) lelkipásztori munkát végezhetett, keresztelt, esketett, temetett, ájtoságokat vezetett, prédikált, ill. prédikációt olvasott fel. A nőtlenység nem volt kötelező számára. Egyházi szolgálata alatt reverendát és karinget viselt. Anyagi fönntartását a meglévő plébániái javadalmak és a stóladíjak biztosították.

¹⁶ A 17. század végi és a 18. század eleji államosított anyakönyvek felsorolásához lásd Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (a továbbiakban GyÉFKL): Levéltári iratjegyzékek. Államosított anyakönyvek jegyzéke.

¹⁷ Az anyakönyvi másodpéldányok listájához lásd Szögi László: A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára 1429–2000. Repertórium. Gyulafehérvár–Bp., 2006. (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak 1.) 83–104.

¹⁸ Bernád Rita: Plébániái levéltárak I. A Gyulafehérvári-, a Sepsiszentgyörgyi-, a Szamosújvári- és a Gyergyószentmiklói Gyűjtőlevéltárak repertóriumuma. Gyulafehérvár–Bp., 2009. (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak 3.) 275.

¹⁹ Bernád Rita–Kovács Bálint: A Szamosújvári Örmény Katolikus Gyűjtőlevéltár. Repertórium. Arhiva de Colectie Armeano-Catolică din Gherla. Repertoriu. The Armenian Catholic Collective Archive in Armeapolis. Repertory. (Erdélyi Római Katolikus Levéltárak 4.) Budapest–Gyulafehérvár–Leipzig, 2011.

genealógiája 1626–1674. A zárójelbe tett évszámok az utólagos bejegyzéseket és utalásokat jelzik. A folyamatos, megszakítás nélküli anyakönyvezés 1665-től kezdődik, amelyet azok a jezsuita szerzetesek kezdtek el, akik a kolozsmonostori plébániát adminisztrálták a 17. században. A Gyulafehérvári Gyűjtőlevéltárba a következő plébániákról kerültek be 18–19. századi anyakönyvek: Abrudbánya, Alvinc, Aranyosbánya, Boica, Drassó, Gyulafehérvár, Magyarigen, Marosportus, Topánfalva, Torockószentgyörgy, Tövis, Tür, Zalatna, Kőrösbánya, Kudzsir, Nagyg, Nagyhalomgy, Ósebeshely, Szászváros és Kiskapus.

A 2005 nyarán létesült Szamosújvári Gyűjtőlevéltárban összesen 25 plébánia és filia irategyüttese található. Ezek közül Beszterce, Csicsókeresztúr, Erzsébetbánya, Kapnikbánya, Naszód és Szamosújvár plébániák rendelkeznek 18–19. századi anyakönyvvel. Beszterce legrégebbi anyakönyvét, amelyet a minoriták kezdtek el vezetni 1718-tól, 2009. szeptember elején sikerült fellelni (a besztercei volt piarista kolostor padlásterében). A naszódai plébánia 1764-ben megkezdett anyakönyve a Radna-völgyi katonai terület lélekösszeírását is tartalmazza 1765-ből, amely értékes forrást jelent a kor hadtörténetei számára is.

A Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltár 17. század végi eredeti anyakönyvvel is büszkélkedhet, amely Barót plébániájáról került be Sepsiszentgyörgyre és keresztelésekről szóló bejegyzései az 1683. évvel kezdődnek. Az itt található 14 plébániai levéltári anyag közül Barót után Sepsikőröspatak és Türkös anyakönyvei érdemelnek említést. Sepsikőröspatak anyakönyve 1832-vel kezdődik, Türkös kezdő éve 1754.

A Marosvásárhelyi Gyűjtőlevéltárba 2005-ben Ehed, Marosszentgyörgy, Mezósámsond, Nagyernye, Nyáradköszvényes, Székelybő, Bordos, Magyarzásokod, Radnót, Székelyvécke, Szentdemeter és Szőkefalva egyházközségekből kerültek be az 1710–1900 közötti időszakból eredeti anyakönyvek, amelyek kutatható állapotban vannak. Elvéve találunk közöttük 20. századi köteteket is, amelyek főként bérmentési, vegyes házassági és kiterési vagy megtérési matrikulák. Ezeket külön nem említettük, ugyanis a családfakutatást inkább a keresztelési, a halotti és a házassági anyakönyvek szolgálják.

Az udvarhelyi főesperesi kerületben 2008 nyarán végrehajtott levéltárbejegyzés több eredeti anyakönyv beszállítását is eredményezte. A helyi tapasztalatok alapján azt állíthatjuk, hogy az itteni gyűjtőlevéltárban, még ha sajnos nem is folytonos sorozatban, de ma körülbelül egy 1 ífm. mennyiségű anyakönyv kutatható az 1716–1900 közötti időszakból. Ezek a plébániai anyakönyvek Kadicsfalva, Korond, Máréfalva, Székelyszentkirály és Vágás településekről származnak.

A Gyergyószentmiklósi Gyűjtőlevéltárból Gyergyóalfalu és Gyergyótölgyes anyakönyveit említhetjük. Gyergyóalfalu tizenhárom kötetnyi anyakönyvét (1714–1931) és historia domusát (1886–1930) a II. világháború idején, 1944-ben Füzesabonyba menekítették. Ezek a kötetek 1993-ban biztonsági és megőrzési okokból bekerültek az Egri Főegyházmegyei Levéltárba. Végül 2009 szeptemberében hazajutottak Egerből, és részben Gyergyószentmiklóson a gyűjtőlevéltárban, részben Gyergyóalfaluban a plébánián kutathatók.

1714–1857 közötti anyakönyvei (hat kötet) a gyűjtőlevéltárban maradtak, 1857–1931 közötti anyakönyvei (hét kötet) és historia domusa hazakerült a gyergyóalfalvi plébániára.²⁰ Gyergyótölgyes 1811–1848 közötti anyakönyve a ditrói templomban őrzött levéltárból került elő – az egyházi ellátottságból adódóan – a ditrói plébánia irataiból.

A Szamosújvári Örmény Katolikus Gyűjtőlevéltárat alkotó négy örmény katolikus plébániából kettőnek – Erzsébetváros és Szamosújvár – hiánytalan sorozatban megmaradtak az anyakönyvei az egyházközség alapításától kezdve (1708-tól és 1714-től), míg a székelyföldi két örmény plébániáról – Gyergyószentmiklós és Szépvíz – sajnos nem állítható ugyanez. Ez utóbbi két plébánia matrikulái a csíkszeredai megyei levéltárban kutathatók.

A Kolozsvári Gyűjtőlevéltár szervezése e tanulmány készültekor már folyamatban volt; 2011 júliusában kezdődött a nemrégiben összegyűjtött levéltári iratok rendezése. Sajnos ezen a környéken is nagyon nagy mértékű volt az 1950-es években az anyakönyv államosítási hullám, így csak egyetlen, 1750–1857 közötti időszakból származó kötetet sikerült begyűjtenünk, amelyre a gyergyófalvi plébánián bukkantunk.

Egy másik lényeges intézmény, amelynek megyei kirendeltségeinél hatalmas egyházi anyakönyvi gyűjtemény halmozódott fel, a Román Állami Levéltár. Az Állami Levéltár Igazgatósága az 1950. június 7-én hozott 153. törvényerejű elnöki rendelettel kötelezte az egyházközségeket, hogy „megőrzés végett” adják át az 1870–1895 közötti időszak anyakönyveit, amelyeket 1950. július 7-én vettek át a néptanácsok keretén belül működő állami anyakönyvi hivatalok. Ugyanakkor az 1952. évi belügyminisztériumi rendelet értelmében az átadási kötelezettséget „mentés” indoklással az 1870 előtt keletkezett anyakönyvekre is kiterjesztették, majd a beszállításra való felszólítást 1971-ben is megismételték. A begyűjtött anyakönyvek kezdetben a néptanácsok anyakönyvi hivatalához kerültek, majd a területileg országos hálózattá szervezett állami levéltárakhoz.²¹ A Magyar Autonóm Tartomány fennállása alatt (1952–1968) az összegyűjtött köteteket a Marosvásárhelyi Levéltárban helyezték el, majd a megyésítés után átszállították a megyei levéltárakba, az úgynevezett igazgatóságokhoz. Az érvényben levő 1996-os levéltári törvény kimondja, hogy a „törvényesen” a Román Állami Levéltár kezelésébe került iratok és anyakönyvek nem vehetők vissza, így az egyházközségeknek továbbra is nélkülözniük kell a jog szerint őket illető, de államosított anyakönyveket.²² Az egyházi anyakönyveket az állami levéltárak a ma érvényes közigazgatási beosztás szerint megyénként csoportosítva őrzik. Ezért egy adott egyházközség anyakönyveit annál a megyei

²⁰ Bernád R. 2009: i. m. 275.

²¹ GyÉFKL Körlevelek, 1536/1950, 1214/1952.; Pál-Antal Sándor: Egyházi anyakönyvek az országos levéltárakban. In: A Székelyföld és városai. (Szerk. uő.) Marosvásárhely, 2003. 326–328.

²² Legea Arhivelor 16/1996, articolul 10: Regimul documentelor incluse în Patrimoniul Arhivistic Național, aflate în depozitele Arhivelor Naționale: Documentele incluse în Patrimoniul Arhivistic Național, odată intrate în depozitele Arhivelor Naționale, nu mai pot fi retrase din administrarea acestora, cu excepția situației în care au fost predate în custodie.

levéltári kirendeltségnél kell keresni, amelynek a területi illetékességébe jelenleg tartozik.²³

A gyakorlatban az anyakönyvek plébániákról való tömeges összegyűjtése nem az 1895-ös évvel bezárólag történt, hanem az ezt az évet is tartalmazó megkezdett kötetekkel, amelyek sok esetben akár az 1950-es évekkel zárulnak. A Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség államosított plébániai anyakönyveit, amelyek megközelítőleg 120–150 ifm. mennyiségű kötetgyűjteményt jelentenek (mintegy 1000 anyakönyvi kötetről van szó), a Román Állami Levéltár jelenleg tíz megyei igazgatósága őrzi (Fehér, Szeben, Hargita, Kovászna, Maros, Brassó, Máramaros, Hunyad, Kolozs és Beszterce-Naszód megyék székhelyein). Ezekről részletes kimutatást készítettünk; a matrikulák gyűjteményes jellegű fondokba való tömörítése az Állami Levéltár megyei igazgatóságain belül megkönnyíti fellelhetőségüket. Az anyakönyvek egyházak általi visszaigényléséhez az érvényben lévő levéltári törvény módosítására lenne szükség. A romániai magyar kisebbség politikai képviselője 2011 márciusában látszólag sikerrel kezdeményezte ezt a törvényt módosítást, azonban az országban ennek kapcsán kitört politikai és szakmai hiedelgháború miatt a módosítástervezet újbóli benyújtását elhalasztották.

A polgármesteri hivataloktól (néptanácsoktól) az 1950-ben és 1952-ben államosított felekezeti anyakönyvek a Román Állami Levéltár 1950-es, 1960-as években létrejött megyei kirendeltségeinek megalakulásakor átkerültek ezek állományaiba, egy külön célra létesült anyakönyvi gyűjteménybe. E gyűjteményes fondba rendszereztek települések szerint az összes elkobzott egyházi anyakönyvi kötetet; az akkori állami levéltárosok nem tartották meg a provenienciát, de a családfakutatók számára a matrikulák így is könnyen hozzáférhetők. Ritkább esetekben előfordult az is, hogy az átadás a polgármesteri hivatal és az illetékes megyei levéltár között annakidején valamilyen okból kifolyólag nem történt meg, és így néhány plébánia matrikuláit mindmáig a polgármesteri hivatalok őrzik.

Egy másik lehetséges előfordulási helye az egyházmegyében létező katolikus anyakönyveknek maguk a plébániák (a torda–aranyosi, a szeben–fogarasi, az erzsébetvárosi, a kézdi–orbai, az alcsíki és a felcsíki főesperesi kerületekből), ahonnan még nem kerültek az egyházközségi levéltári anyagok gyűjtőközpontokba. (E terv megvalósítása folyamatban van.) Az itt felsorolt főesperesi kerületek 70 plébániát foglalnak magukban.

Románia többi katolikus egyházmegyéjét és más felekezeti egyházkerületét sem kímélte meg az anyakönyvekről szóló államosítási törvény 1950-ben és 1952-ben, így ezeknek az egyházigazgatási területeknek (egyházmegyék és egyházkerületek) az anyakönyvi ügye is hasonló helyzetben van. Az alábbiakban a romániai magyar katolikus egyházak anyakönyvekkel kapcsolatos állapotáról nyújtunk felvilágosítást.

A Nagyvárad Római Katolikus Püspökséget alkotó plébániák 1822-től folyamatosan küldik be az egyházmegye levéltárába az anyakönyvi másodpéldányokat, amelyek hozzáférhetők a kutatóközönség részére mintegy 20 ifm. mennyiségű gyűjteményt képezve. Az egyházmegye legrégebbi anyakönyve Micske plébániájáról származik, az adatok bejegyzése 1713-tól kezdődik, s jelenleg e kötet az egyházmegyei levéltárban található. Az elnéptelenedő egyházközségek levéltárainak begyűjtése folyamán került be Nagyváradra. Egy másik 18. századi anyakönyv a nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyében a 18. század közepétől terjedt el a rendszeres anyakönyvvezetés. A plébániákról állami levéltárakba gyűjtött eredeti anyakönyvek – megközelítőleg 40 ifm. – ma a Román Állami Levéltár nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyében a 18. század közepétől terjedt el a rendszeres anyakönyvvezetés. A plébániákról állami levéltárakba gyűjtött eredeti anyakönyvek – megközelítőleg 40 ifm. – ma a Román Állami Levéltár nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyében a 18. század közepétől terjedt el a rendszeres anyakönyvvezetés. A plébániákról állami levéltárakba gyűjtött eredeti anyakönyvek – megközelítőleg 40 ifm. – ma a Román Állami Levéltár nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyében a 18. század közepétől terjedt el a rendszeres anyakönyvvezetés.

A Szatmári Római Katolikus Püspökség kétszáz éves fennállása alatt 15 ifm. anyakönyvi másolat halmozódott fel az egyházmegye levéltárában 1825-től kezdődően. A másolatok kötelező megküldése itt is a nagyvárad Római Katolikus Püspökség mintájára alakult. Ami a plébániákon eredetiben fennmaradt anyakönyveket illeti, sajnos az államosítás miatt itt is elenyésző számban menekültek meg a matrikulák az elkobzástól, így nagy részük a szatmári és a nagybányai állami levéltári kirendeltségeknél kutatható. Az 1804-ben alapított szatmári püspökség levéltára mégis büszkélkedhet egy, ugyan sértült állapotban lévő, de eredeti anyakönyvi kötettel, még hozzá Szatmár plébániájáról, amelynek keresztelési bejegyzései 1665-től kezdődnek és 1822-ig tartalmaznak kánoni állapotot kapcsolatos adatokat.²⁵

A Temesvári Római Katolikus Püspökség levéltára 129 ifm. anyakönyvi anyaggal rendelkezik. Ezt a mennyiséget jó részt az anyakönyvi másodpéldányok teszik ki, amelyek beküldése 1895. október 1-jétől vált kötelezővé az egyházmegyében és napjainkig folyamatos. A jelenlegi egyházmegye legrégebbi – napjainkban a Román Állami Levéltár aradi fiókjában található – anyakönyvét 1702-től Aradon kezdték el vezetni a minoriták. Az egyházmegyei levéltárban őrzött legkorábbi anyakönyv, amely a plébánia levéltárának a közelmúltban történt begyűjtésekor került Temesvárra, a horvátok lakta Krassóvár településről származik, amelynek keresztelési adatai 1726-tól, míg házassági és halotti bejegyzései 1729-től kezdődnek. Ezt követik a ruszolci és a hévéri anyakönyvi kötetek 1732-től.²⁶ Az egyházmegye államosított anyakönyveit napjainkban az aradi, a karánsebesi, a temesvári és a szőrényvári állami levéltári kirendeltségeknél őrzik.

²³ Pál-Antal Sándor: A családtörténeti kutatás lehetőségei Erdélyben. In: Családtörténeti kutatás határon innen és túl. (Szerk. Márkusné Vörös Hajnalka.) Veszprém, 2009. 44.

²⁴ Köszönjük Emődi Andrásnak, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség könyvtáros-levéltárosának az adatközlést.

²⁵ Hálásan köszönjük Várady Lajosnak, a Szatmári Római Katolikus Püspökség levéltárosának az anyakönyvekkel kapcsolatos tájékoztatást.

²⁶ Köszönettel tartozunk Claudiu Călinnek, a Temesvári Római Katolikus Püspökség levéltárosának a szíves adatszolgáltatásért.

Az anyakönyvezés az erdélyi protestáns egyházaknál

A teljesség igénye nélkül röviden igyekszünk ismertetni a romániai protestáns egyházak anyakönyvekre vonatkozó helyzetét is.

Az **Evangélikus Egyház** anyakönyvei Romániában jelenleg négy helyen kereshetők. Az első helyszínt maguk az egyházközségek, a lelkési hivatalok képezik, ahol az 1950. évi államosítási törvényt csak 1870-ig visszamenőleg alkalmazták, így a gyülekezetekben megmaradtak a korai, 18. századi (ritkább esetekben 17. századi) eredeti anyakönyvek. A második helyszínt az állami levéltár megyei fiókjai jelentik (Brassó, Nagyszeben, Kolozsvár, Beszterce, Gyulafehérvár, Marosvásárhely), a harmadikat a néptanácsok az esetlegesen náluk felejtett kötetekkel.

A negyedik hely, ahol szintén egyházi kezelésben lévő gyűjteményeket őriznek, a központi gyűjtőlevéltárak Nagyszebenben²⁷ és Brassóban, ahová szervezett begyűjtéssel kerültek be a gyülekezetekből az anyakönyvi kötetek az egyházközségi levéltárak központokba szállításakor. Ugyancsak ezekben a gyűjtőközpontokban található egy olyan anyakönyvi másodpéldány-gyűjtemény is, amely 1837-től vált rendszeressé.²⁸ Az anyakönyvi másodpéldányokat a körzeti konzisztóriumokhoz terjesztették fel az evangélikus gyülekezetek, mára azonban már nem kötelező rendszeres megküldésük. Sajnálatos módon a folyamatos elnéptelenedés miatt több egyházközségből szállítottak be gyülekezeti levéltárakat – anyakönyveikkel együtt – úgy a nagyszebeni, mint a brassói gyűjtőlevéltárba is. A nagyszebeni levéltár őrzetében ily módon 1256 db – azóta már leltározott – 1642 és 1992 közötti időszakot felölelő anyakönyv került, amelyek kutathatóságát a www.kirchenbuchportal.de internetes honlap biztosítja.²⁹ Amint azt már fentebb említettük, az Erdélyi Evangélikus Egyház rendelkezik az ország legrégebbi anyakönyveivel, ebből az egyik a segesvári evangélikus gyülekezetnél található kitűnő állapotban, a másik a holcmányi gyülekezeté volt és ma a Nagyszebeni Evangélikus Gyűjtőlevéltárban kutatható; mindkét anyakönyv bejegyzései az 1607. esztendővel kezdődnek. Sorban utánuk következik a nagyszebeni és a nagyszőlősi (mindkettő 1642-ből), a mesei (1644), a nagybaromlaci (1647), a hermányi (1651), a morgondai (1652), a szászkezdí (1652), a nagysinki (1656), a szászsebesi (1657), a prépostfalvi (1661), a zágori (1661), az apoldi (1661), a bolkácsi (1661), az omlási (1662), a szászdyalai (1662), a zsiberki (1664), a szászorbói (1664), a szénaverősi (1665), a kürpödi (1665), a kakasfalvi (1667), a miklóstelki (1668), a barcarozsnyói (1672), a nagyapoldi (1674), a szászpáni (1676), az erkei (1677), a sövényesi (1680), a szentiváni (1684), a segesdi (1684), a szászugrai (1685), a barcaszentpéteri (1687), a domáldi (1688), a szászmagyarósi (1689), a szásznádasi (1690), az alsórákosi (1692), a vidombáki (1692), a szásztjukosi (1696). A felsorolt 17. századi anyakönyvek mind Nagyszebenben találhatóak.

²⁷ Kultur- und Begegnungszentrum „Friedrich Teutsch” der Evangelischen Kirche A.B. in Rumänien.

²⁸ A nagyszebeni evangélikus központi levéltár virtuális elérhetősége: www.evangel.ro/teutsch-haus/archiv. A brassói Honterus gyülekezet levéltári honlapjának címe: www.honterus-archiv.ro.

²⁹ Az anyakönyvek teljes leltárához lásd http://kirchenbuchportal.de/sibiu/ZA_EKR_602.pdf

Az észak-erdélyi szász evangélikusok 1944-ben történt németországi emigrációjuk alkalmával magukkal vitték az észak-erdélyi gyülekezetek anyakönyveit is, amelyek ma a gundelsheimi Erdélyi Intézetben (Siebenbürgen Institut) találhatóak.

Az **Erdélyi Református Egyházkerületben** az anyakönyvezés az 1760–1770-es évektől válik rendszeressé. A református parókiák központi utasításra hiteles másodpéldányok kiállítására nem voltak kötelezve.

Az Erdélyi Református Egyházban az anyakönyvezés kérdése 1656-ban került először terítékre. Ekkor Isaac Basirius javasolta a Generális Zsinatnak az anyakönyvek vezetését. Nincs tudomásunk arról, hogy a zsinat elvetette volna a javaslatot, de nem vált általános gyakorlattá, s tömeges anyakönyvezésre nem került sor. Az erdélyi református egyházközségek anyakönyveit 1896-ban írták össze először; ekkor a jegyzék szerint négy gyülekezetben létezett 17. századi anyakönyv (Fogarason 1665-től, Türebén 1666-tól, Magyarvalkón 1674-től és Etéden 1691-től). Közülük sajnos egyik 17. századi kötet sem maradt meg, sem a gyülekezetekben, sem pedig az állami levéltárakban. Ma a legkorábbi református anyakönyvek a dévai 1714-től és a széki 1719-től kezdődően.³⁰

Az **Erdélyi Unitárius Egyház** legrégebbi anyakönyve a Bölöni Unitárius Egyházközségé 1723-ból, amelyet jelenleg a Román Állami Levéltár marosvásárhelyi központjában őriznek. Az Unitárius Egyház a türelmi rendeletet (1781) megelőzően külön nem szabályozta az anyakönyvezés gyakorlatát.³¹

Az unitárius egyházközségek anyakönyveiket az állami anyakönyvezési törvény megjelenése után is saját levéltáraikban őrizték a 153/1950-es román elnöki rendelet és a 61. számú román belügyminisztériumi határozat megjelenéséig. A rendelkezések értelmében minden egyházközség a néptanácsokhoz kellett, hogy leadja a tulajdonában lévő anyakönyveket, ahonnan azokat később a Román Állami Levéltár megyei fiókjai vették át.³²

Az ország történelmi egyházszerkezeteinek fent közölt anyakönyvi vonatkozású adataiból összegezhető, hogy a római katolikus egyházhoz hasonlóan a protestánsok anyakönyveinek kutatása is legalább három irányban végezhető. Először a Román Állami Levéltár megyei kirendeltségeinél, második lépésként a központi gyűjtőlevéltárakban, harmadikként az adott plébániákon, ritkább esetben pedig a polgármesteri hivatalok anyakönyvi hivatalainál.

Amennyiben az érvényben lévő romániai levéltári törvény (16/1996.) a szakmai elvárásoknak eleget téve módosulna, s ennek értelmében a történelmi felekezetek visszakaphatnák a kommunizmus éveiben elkobzott anyakönyveiket, úgy a központi egyházi levéltárak anyakönyvi állománya teljessé válhatna.

³⁰ Hálásan köszönjük Ősz Előd kollégának, az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára munkatársának a jó szándékú adatközlést.

³¹ Molnár B. Lehel: Az Erdélyi Unitárius Egyház Anyakönyvei. *Keresztény Magvető*, 105 (1999) 1–2. sz. 24.

³² Liviu Moldovan: Registrele Confesionale de stare civilă din Transilvania. *Revista Arhivelor* (Seria nouă). 1. (1958) 159.